

ДУБРОВІНА

Любов Андріївна —
член-кореспондент НАН України,
доктор історичних наук, професор,
директор Інституту рукопису
Національної бібліотеки України
ім. В.І. Вернадського

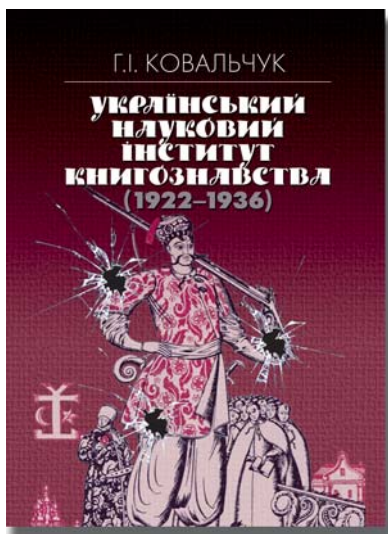
УКРАЇНСЬКЕ КНИГОЗНАВСТВО: ЕТАПИ РОЗВИТКУ

Рецензія на монографію Г.І. Ковальчук
«Український науковий інститут
книгознавства (1922 – 1936)»

Книга присвячена історії Українського наукового (науково-дослідного) інституту книгознавства, навколо якого свого часу згуртувався колектив кращих представників української наукової інтелігенції. Однак на початку 1930-х років розпочалася кампанія проти вчених Інституту, звинувачених у буржуазному націоналізмі, відбулося перепрофілювання діяльності «на практичні рейки» соціалістичного будівництва, а в 1936 р. установу було ліквідовано. І хоча Український науковий інститут книгознавства існував дуже короткий час, він залишив по собі значний доробок.

Монографія Г.І. Ковальчук «Український науковий інститут книгознавства (1922–1936)» (Київ: Академперіодика, 2015) — це фундаментальна праця з історії вітчизняного книгознавства, в якій на прикладі діяльності Українського наукового (науково-дослідного) інституту книгознавства (УНІК) розкривається один з найдраматичніших періодів в історії національної науки і культури, відомий під назвою «Розстріляне Відродження».

Ця книга є результатом більш як двадцятирічних наукових розвідок автора в галузі наукової реконструкції історії українського книгознавства, яке до 90-х років ХХ ст., тобто до звільнення української історичної науки від радянської ідеологічної стагнації, перебувало в забутті. Автор використовує ґрунтовну джерельну базу, насамперед комплекси документів із фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, де зберігається архів УНІК, фонди Всеукраїнської академії наук, Головної Книжної Палати в Києві, особові фонди вчених, які співробітничали з УНІК (зокрема, членів-кореспондентів АН УРСР С.І. Маслової, П.М. Попова та ін.), Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Галузевого державного архіву Служби безпеки України тощо. Це дало змогу всебічно розглянути діяльність УНІК, дізнатися про долю його співробітників,

розкрити багатогранну діяльність Інституту та проаналізувати його наукові досягнення у *бібліології* — науці про книгу, як тоді називали книгознавство.

Структура книги добре продумана і розкриває як передумови створення та історію УНІК, так і історію книгознавства, його стрімкий розвиток і подальшу трагічну долю у 1930-х роках. Автор детально показує історико-книгознавчий контекст періоду 1917–1921 рр., який дозволив створити УНІК у важких фінансових умовах 1922 р.: досвід галузевих журналів «Книгарь», «Голос друку»; напрацювання Бібліотечно-архівного управління при Міністерстві народної освіти Центральної ради УНР; створення Національної бібліотеки Української держави; роботу Головної Книжної Палати в Києві, правонаступником якої власне і став УНІК. Історію самого Інституту книгознавства автор цілком логічно розділила на три етапи: поступальний розвиток книгознавчих досліджень у 1920-х роках; розгром УНІК і книгознавства в цілому в 1931 р.; занепад книгознавчих досліджень у 1932–1936 рр. і ліквідація УНІК.

Г.І. Ковальчук послідовно описує історію формування української бібліології як науки, що стала основним напрямом наукової діяльності УНІК, включала широкий спектр наукових дисциплін, який сьогодні охоплює наукова спеціальність «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство», в тому числі — теорію та історію книги і книжкової справи з найдавніших часів, українського та європейського друку, видавничої діяльності, української періодики, мистецтва і технології книги, методологічні засади соціології книги та читачезнавства, створення національної бібліографії та Українського бібліографічного репертуару, музейну і бібліотечну діяльність тощо.

Вчені УНІК плідно розвивали ідеї Міжнародного бібліографічного інституту, провідних книгознавчих центрів. УНІК видавав журнал «Бібліологічні вісті», науковий збірник «Труди УНІК», численні наукові праці та бібліографічні покажчики, проводив широку популяризаційну діяльність у галузі книгознавства і,

насамперед, української книги, розвивав тісні зв'язки із закордонними українськими науковими інституціями та вченими. Окреме значення має діяльність УНІК з підготовки книгознавчих кадрів, зокрема через аспірантуру.

У монографії розкривається і рушійна сила надзвичайно енергійної наукової діяльності УНІК, попри незначну кількість співробітників — штат Інституту в різні роки налічував від 8 до 12 осіб, зокрема, Ю.О. Меженко, Т.Г. Волобуєва, В.В. Шпілевич, В.М. Каліхевич, Н.Б. Заглада, В.А. Ігнатієнко, М.М. Іванченко, Д.А. Балика, Я.І. Стешенко, С.І. Маслов та ін. Однак до його діяльності на громадських засадах долучилися провідні вчені того часу, які у складі різних комісій брали участь в обговореннях усіх наукових питань, написанні наукових праць, розвивали різні напрями книгознавства, виступали з доповідями на засіданнях комісій УНІК. Завдяки невтомній праці директора УНІК, відомого літературознавця, книгознавця, бібліографа Ю.О. Меженка та вченого секретаря М.М. Іванченка, а також молодого енергійного співробітника Я.І. Стешенка навколо УНІК сформувався міцний колектив науковців-сподвижників, у тому числі й за підтримки вчених Всенародної бібліотеки України та інших відомих наукових установ, які існували під егідою Всеукраїнської академії наук, а також вищих навчальних закладів, науково-просвітницьких установ та бібліотек України. Так, до складу бібліографічної комісії та комісії з історії книги, мистецтва книги було запрошено академіків С.О. Єфремова, П.А. Тутковського, М.В. Птуху, О.І. Левицького, директора Всенародної бібліотеки України С.П. Постернака, а також таких відомих учених, як С.І. Маслов, П.І. Рулін, А.І. Онищук, В.А. Ігнатієнко, М.І. Ясинський, О.Г. Кисіль, В.І. Барвінок, А.С. Криловський, Я.С. Розанов, Д.А. Вияснівський, Я.І. Стешенко, В.В. Шпілевич, П.М. Попов, В.О. Романовський, П.В. Клименко, М.М. Ткаченко, В.Ф. Іваницький, М.І. Сагарда, В.Ю. Данилевич, В.В. Міяковський, О.А. Назаревський, М.О. Макаренко, Ф.Л. Ернст, Д.М. Щербаківський, П.П. Курінний, П.В. Клименко та багато інших, які

сьогодні становлять золотий фонд української біографіки.

Як показала автор монографії, завдяки цій когорті вчених українське книгознавство в 1920-х роках набуло значного розвитку, вишло на світовий рівень, започаткувавши визнану українську книгознавчу школу.

У книзі наведено основний зміст журналу «Бібліологічні вісті» і «Трудів УНІК», серії брошур «Науково-популярна бібліотека книгознавства», інших праць, опублікованих під егідою УНІК. Монографія щедро ілюстрована титульними обкладинками видань УНІК, які й самі демонструють книжкову культуру того часу, документами, зразками книжкового мистецтва, виставкової діяльності, фотографіями діячів УНІК.

Детально розглянуто основні напрями збереження та популяризації української книги: збирання архіву українського друку, бібліотеки книгознавчої літератури; проведення книжкових виставок та виставок плакатів, екслібрисів, художнього оформлення видань, у тому числі виставок робіт Г. Нарбути, ілюстрацій до творів М. Гоголя тощо.

Значний інтерес становить розділ «Персоналістика українського книгознавства», що містить біографічні нариси. Особливою емоційною силою сповнений виклад історії переслідувань українських бібліографів та книгознавців і поступового знищення української школи книгознавства, що починається у 1931 р. і закінчується ліквідацією Інституту в 1936 р. Г.І. Ковальчук додає значний за обсягом і ґрунтовний за змістом мартиролог репресованих книгознавців, які працювали в УНІК або були його позаштатними співробітниками. Цей мартиролог — плід багаторічної праці з документами особових архівів, слідчими справами, дослідженнями інших учених, який яскраво свідчить про установку тоталітарного сталінського режиму на повне знищення національної творчої сили української інтелігенції.

Окремо слід зупинитися на представлених Г.І. Ковальчук цінних додатках: хронологічному покажчику видань УНІК, алфавітному покажчику всіх публікацій журналу «Бібліо-

логічні вісті», списках архівних джерел і літератури про Інститут, іменному покажчику, що містить понад тисячу прізвищ.

Похвальне слово було б неповним, якщо не відзначити, що ця книга, видана академічним видавництвом «Академперіодика», сама є зразком сучасної книжкової культури і її зовнішній вигляд гармонійно перегукується з проблематикою монографії. Дизайн книги можна схарактеризувати як неординарний і вишуканий. Художник Видавничого дому «Академперіодика» Є.О. Ільницький вдало використав графіку Г.І. Нарбути на оправі (відоме нарбутівське зображення козака з обкладинки журналу «Наше минуле» за 1918 рік наче прострелене трьома кулями), а також мотиви його орнаментів у шрифтах на титулі, шмуцтитулах і форзацах.

У післямові до монографії період 1920-х років названо «проривом українського книгознавства» на противагу повній відсутності його розвитку впродовж наступних десятиліть. Із сумом Г.І. Ковальчук пише: «за нинішніх умов книгознавство переживає певний занепад, відстає від вимог часу», а також констатує «недостатність розробки теорії та історії книгознавства в широкому його розумінні». На нашу думку, автор дещо песимістично ставиться до сучасного стану українського книгознавства, хоча слід визнати, що комплексної історії та теорії вітчизняного книгознавства немає й досі. Однак умови для цього створено. За останні 20 років історія і теорія українського книгознавства широко розвиває різні напрями вивчення української та зарубіжної книги: проведено значний комплекс досліджень, захищено близько 70 дисертацій, опубліковано десятки монографій, наукових довідників, енциклопедичних статей та інших наукових праць, і лідерами в цьому процесі безперечно є Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського та Львівська національна наукова бібліотека імені Василя Стефаника. І праці Г.І. Ковальчук є частиною цього великого наукового руху, а отже, створення комплексної історії та теорії вітчизняного книгознавства має цілком реальні перспективи.